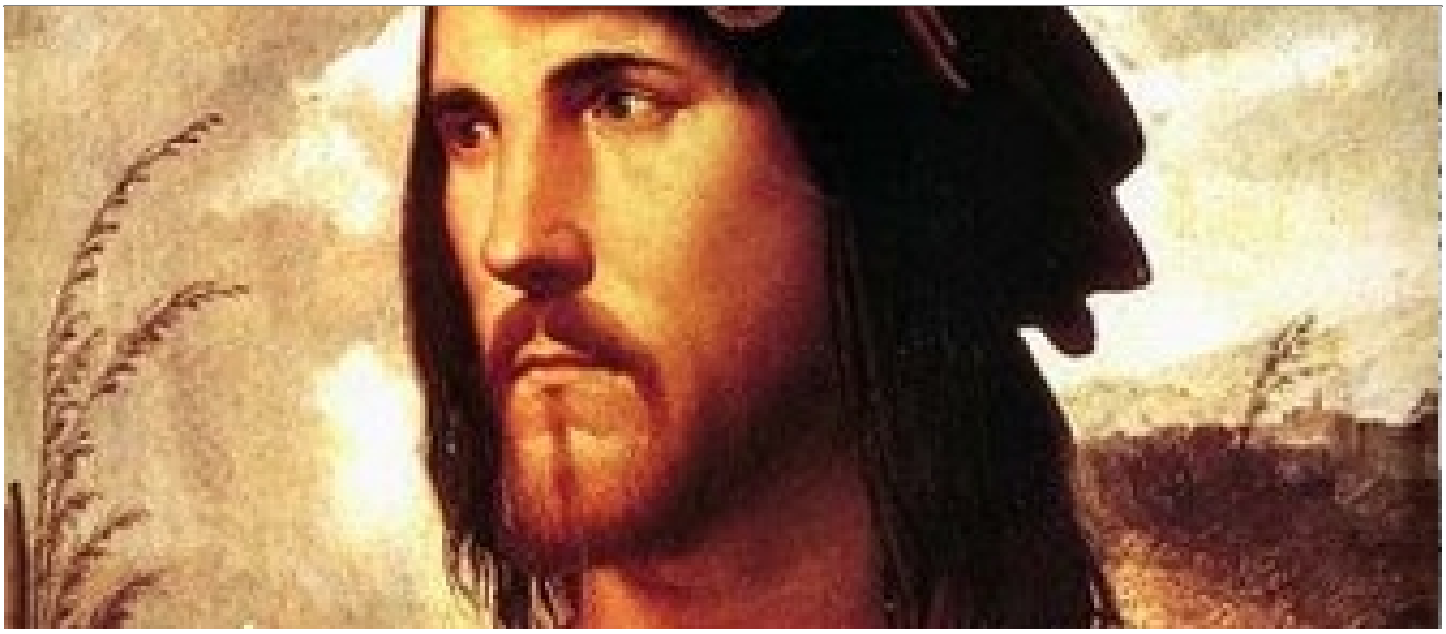

La intrerpretació dels mots «criat» i «familiar» al salconduit de Cèsar Borja a Lleonard

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 01-05-2010

En funció de la interpretació dels mots «criat» i «familiar», Lleonard de Vinci podia tenir una relació de parentiu amb En Cèsar Borja

És de coneixement general que una paraula pot tenir significats diferents en funció del context on la utilitzem o del moment històric en què la trobem. Situats al Renaixement, dos mots com "criat" o "familiar" són susceptibles de variar el sentit que els atorguem actualment i trobar-nos, per exemple, amb criats que són veritables senyors de l'aristocràcia i familiars que no són parents d'aquell qui els té com a familiars.

En aquest segon cas, els diccionaris domèstics ens proposen una accepció del mot orientativa: a banda del sentit de "parent" que ens ve de seguida al cap, un familiar pot ser, segons la Gran Enciclopèdia Catalana, un eclesiàstic al servei d'un bisbe. És a dir, un "familiar del bisbe" pot ser una persona integrant de l'estament eclesiàstic que no té cap relació de parentiu amb el bisbe, però que està al seu servei. Si ens n'anem al segle XVI, però, a més a més dels al·ludits familiars religiosos que estaven a les ordres de bisbes i arquebisbes, trobarem els cèlebres familiars de la Inquisició, uns "funcionaris adscrits al servei directe del tribunal com a consultors, notaris, algutzirs, metges... a més de comissaris locals i dels genèrics <>"[1] com els que acabem d'esmentar que, en lloc del bisbe, servien l'Inquisidor. Aquí veiem que, a banda de no tenir cap parentesc amb l'Inquisidor, tampoc els calia haver professat els vots religiosos. Com que gaudien d'exempció dels tribunals ordinaris i tenien llicència per portar armes, cacics i malfactors cobejaren sovint els càrrecs de comissari o familiar, i arribaren a comprar-ne el títol per poder actuar amb més impunitat[2]. Hi ha un aspecte, però, que tots els familiars als quals hem al·ludit tenen en comú, i és que tots servien una alta dignitat eclesiàstica. Sigui com a servent de bisbes o com a sequaç d'inquisidors, el familiar sempre és un empleat de l'Església, i està sota un cap jeràrquic que pertany al clergat.

Pel que fa al cas dels criats, ens trobem en l'altre extrem. Un criat, en ple Renaixement, a més del sentit actual de "persona que lloga els seus serveis per a fer les feines d'una casa i hi viu" (GEC), i els de "domèstic, servent, cambrer, lacai, fàmul, majordom o patge"[3], que podríem emprar com a sinònims, podia ser perfectament un parent d'aquell a qui servia. En Ferran, fill d'en Cristòfor Colom, anomena "criats"[4] els seus parents, el seu cosí (segons que suggereix el biògraf Juan Guillén) Pedro de Arana (en realitat es tractaria d'en Pere-Antoni d'Alòs, el seu nebot) i un Juan Amonio o Antonio (depenent de la font, que malda per tapar l'Antoni-Joan d'Alòs-Colom, germà gran de l'anterior), "doctor en lleis, criat meu"[5]. En aquest cas concret podria ser un recurs de la censura per fer passar per criats aquells que havien de ser els hereus del fill del Descobridor, nebots d'en Ferran Colom. Però notem que s'especifica que en Juan Antonio és doctor en lleis, i això ja ens revela que no és un mer palafrener. I a continuació, com si fos usual a l'època, ens aclareix que és "criat meu". És molt possible, per tant, que en Ferran Colom fes servir aquests mateixos termes en el seu testament original per deixar entès que els seus nebots estaven al seu servei. No són estranys els casos en què a una alta dignitat, un aristòcrata o un familiar reial, el rei el pot anomenar, en la seva correspondència, "criat meu". "Criat", per tant, no s'ha d'entendre com ho entenem en aquests darrers cent anys, com un cambrer o majordom, o una minyona.

Pel que he anat trobant en lectures escampades, un "criat meu" al segle XVI jo l'entenc com a "persona —o personalitat— al meu servei". Era un honor i una distinció, ser criat de segons qui.

Per altra banda, en les comunicacions dels personatges de rang més elevat veiem, com una constant, que s'especifica el grau de proximitat al destinatari de la carta, com una distinció o un afalac. I quan hi ha un parentiu, es fa constar inequívocament. És el cas de l'emperador Carles V quan s'adreça per carta, el 10 de març del 1550, al duc de Gandia, en Francesc de Borja, en els termes illustre duque primo[6]. Eren parents tant pel cantó dels Enríquez, almiralls de Castella, com pel del casal d'Aragó (la mare d'en Borja era néta del rei Ferran el Catòlic, com ho era també en Carles V). Quan en Felip II de Castella, més de quaranta anys després, s'adreça al seu ambaixador a Roma, el comte d'Olivares, ho fa amb l'encapçalament Egregio conde, pariente nuestro, del nuestro Consejo, y nuestro envajador[7]. Cent anys abans, el cardenal Pedro González de Mendoza, l'anomenat "tercer rei d'Espanya" pel poder que aglutinava, s'adreçava al cosmògraf català Jaume Ferrer de Blanes el 26 d'agost de 1493: Jaume Ferrer, special amigo[8]. En cada cas notem que es fa constar la relació de parentiu o d'amistat que vincula l'emissor amb el destinatari, i si existeix, com en el cas de l'ambaixador a Roma, la del servei concret que l'al·ludit presta al jerarca.

En el revelador salconduit que li expedeix en Cèsar Borja el 1502, el fill d'Alexandre VI anomena en Lleonard de Vinci nostro Prestantissimo et Dilectissimo Familiare, Architecto et Ingengero Generale Leonardo Vinci. Per bé que en Cèsar Borja havia acumulat dignitats eclesiàstiques des dels set anys i havia estat bisbe de Pamplona, arquebisbe de València i cardenal-diaca de Santa Maria la Nuova, el 1498 havia renunciat al seu estatus eclesial i el 1499 s'havia casat amb Carlota d'Albret, germana del rei Joan III de Navarra. És palès, doncs, que al 1502, quan expedeix el salconduit, ja no pertanyia al clericat, tot i que al final de la seva notable corrua de títols i dignitats ressonessin les de "Gonfanoner i Capità General de la Santa Romana Església". Un Capità General és un militar, no pas un clergue, i el Gonfanoner de la Santa Romana Església és el càrrec atorgat a un príncep o alta dignitat encarregat de la custòdia del gonfanó –la insígnia o estendard de la Santa Església–. En Cèsar Borja, per tant, no ostenta una jerarquia eclesiàstica, reblem, però, bo i així, anomena "familiar" en Lleonard de Vinci. Aquesta circumstància, i el fet que els adjectius que acompanyen el mot són prestantíssim (que vol dir "molt disposat", "molt preparat") i dilectíssim (que significa "estimat amb dilecció, estimació espiritual profunda"), ens convida a pensar que en aquest cas, estimadíssim familiar té el sentit de "parent". Aleshores, això ens permet d'inferir que, tot i que probablement llunyana (no serien oncle i nebot, per entendre'ns), en Lleonard de Vinci podia tenir una relació de parentiu amb en Cèsar Borja.

Pep Mayolas

BIBLIOGRAFIA

[1] JAUME RIERA i SANS, Diccionari d'Història de Catalunya, Edicions 62, S.A., Barcelona, 1993, p. 430.
[2] Ídem.
[3] JOANA RASPALL de CAUHÉ i JAUME RIERA i SANS, Diccionari pràctic de sinònims catalans, Editorial Miquel Arimany S.A., Barcelona, 1972, p. 159.
[4] HENRY HARRISSE, Don Fernando Colón, historiador de su padre. Ensayo crítico, Imprenta y Librería Española y Estrangera de D. Rafael Tarascó, Sevilla, 1871, reeditada el 1989 pel Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Sevilla, p. 129.

[5] JUAN GUILLÉN, Hernando Colón, Humanismo y bibliofilia, Fundación José Manuel Lara, Sevilla, 2004, p. 150.
[6] MIQUEL BATLLORI, Les Reformes Religioses al segle XVI, Obra Completa, vol. VI, Editorial 3 i 4, València, 1995, p. 95.
[7] ANTONI PLADEVALL i FONT, "Les transformacions i canvis en l'estructura monàstica de Catalunya de l'any 1592", dins Miscel·lània en honor del Doctor Casimir Martí, Fundació Salavador Vives Casajuana i Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1994, p. 3.
[8] PERE CATALÀ i ROCA, Colom i el món català, Rafael Dalmau, Editor; Barcelona, 1993, p. 292.